

8. Enright R., Lapsley D., Shukla D. 1979; Adams G., Jones R. Adolescent egocentrism in early and late adolescence // *Adolescence*, 1979, No. 14. – P. 687-695.
9. Lapsley D.K. Toward an integrated theory of adolescent ego development: The “New Look” at Adolescent Egocentrism // *American Journal of Orthopsychiatry* October 1993, Vol. 63, No. 4. – P. 562–571.
10. Lemay Jr. E.P., Clark M.S. “Walking on Eggshells”: How Expressing Relationship Insecurities Perpetuates Them // *Journal of Personality and Social Psychology*. – August 2008, Vol. 95, No. 2. – P. 420–441.

The article deals with the notion of egocentrism that is treated as a state and personality trait, the investigation results of the correlation between upbringing tactics and the level of egocentrism in teenagers are analyzed. The author shows that teenagers' positions in the intrafamily relations system and siblings' communication play a great role in egocentric orientation.

Key words: egocentrism, forms of teenagers' egocentrism, family upbringing tactics, communication styles, intrafamily relations.

Отримано: 6.03.2010

УДК 371.134:159.9-051:159.942.5(043.3)

К.В. Пилипенко

Психологічні особливості підструктур та професійно важливих характеристик емоційної стійкості студентів – майбутніх практичних психологів

На базі теоретичного й емпіричного дослідження обґрунтовано розробку структури емоційної стійкості особистості, наводяться результати емпіричного дослідження психологічних особливостей емоційної стійкості студентів – майбутніх практичних психологів.

Ключові слова: адаптивність, емоційна стійкість, емоційно-вольова регуляція, психічні стани, психофізіологічні властивості, соціально-перцептивні властивості.

На основании проведенных теоретических и эмпирических исследований обосновывается разработка структуры эмоциональной устойчивости личности, приводятся результаты эмпирического исследования психологических особенностей эмоциональной устойчивости студентов – будущих практических психологов.

Ключевые слова: адаптивность, психические состояния, психофизиологические свойства, социально-перцептивные свойства, эмоциональная устойчивость, эмоционально-волевая регуляция.

Постановка проблеми. Очевидним є той факт, що сьогодні професія практичного психолога все більше привертає увагу не тільки вітчизняних науковців, але й пересічних громадян нашої держави, ця професія стає все більш актуальною і затребуваною. Але практика психологічної роботи і сучасні умови нашого буття ставлять досить високі вимоги до особистості і поведінки практичного психолога, до професійної компетенції фахівця в галузі практичної психології, і особливо до емоційно-вольової сфери особистості практичного психолога.

Складно говорити про ті чи інші абсолютно напружені умови, тому що будь-які умови можуть стати напруженими у випадку невідповідності психологічних особливостей людини вимогам середовища і діяльності, що закономірно призводить до стресу, а за умови його довготривалості – до емоційного виснаження, вигорання. Саме тому доцільним, на нашу думку, є вслід за вивченням стану розвитку, динаміки емоційної стійкості як позитивної властивості особистості, дослідження психологічних особливостей емоційної стійкості шляхом вивчення її підструктур на етапі первинної професіоналізації, коли надзвичайно актуальним є формування професійно важливих якостей майбутнього практичного психолога.

Мета статті полягає у представленні результатів експериментального дослідження психологічних особливостей емоційної стійкості у студентів – майбутніх практичних психологів шляхом створення структури емоційної стійкості та вивчення її підструктур.

Методи дослідження. Психологічна діагностика передбачала застосування комплексу методик: *I блок* – “*Психодіагностика особливостей емоційної стійкості*”, спрямований на визначення стану розвитку емоційної стійкості, з використанням таких методик: “Методика оцінки емоційної стійкості через продуктивність та якість короткочасного запам’ятовування” О.В. Государевой (Поповой), “16-факторний особистісний опитувальник” (Р.Кеттелла), метод експертних оцінок; *II блок* – “*Психодіагностика психологічних складових та особистісного потенціалу емоційної стійкості*”, спрямований на визначення особистісних властивостей та психофізіологічного простору різних типів емоційної стійкості, за

допомогою використання методик, що спрямовані на дослідження: *емоційно-вольових особливостей (емоційно-вольова підструктура ЕС)* – “Методика діагностики рівня емоційного вигорання” (В.В.Бойка), “Методика діагностики “перешкод” у встановленні емоційних контактів” (В.В.Бойка); *особливостей нервової системи, типу нервової діяльності (психофізіологічна підструктура ЕС)* – тест-опитувальник для вивчення типу нервової діяльності (Я.Стреляу), *психічних станів (когнітивно-рефлексивна підструктура)* – “Методика самооцінки психічних станів” (Г.Айзенка), *толерантності до стресогенних факторів (адаптивний потенціал)* – “Багаторівневий особистісний опитувальник “Адаптивність” (А.Г.Маклакова, С.П.Чермяніна), “Методика діагностики нервово-психічної стійкості, ризику дезадаптації в стресі “Прогноз” (В.А.Бодрова), *соціально-перцептивних властивостей особистості (соціально-перцептивна підструктура)* – Тест-опитувальник психологічної проникливості (О.П.Саннікової, О.А.Кісельової).

Результати експериментального дослідження та їх обговорення. В дослідженні прийняло участь 240 студентів – майбутніх практичних психологів 1-5 курсів, віком від 18 до 23 років. Було сформовано три експериментальні групи: експ.гр.1(1-2 курси), експ.гр.2(3 курс), експ.гр.3(4-5 курси).

В результаті кореляційного аналізу встановлено взаємозв'язки показників емоційної стійкості та показників когнітивних, емоційних та особистісних якостей. Значущі коефіцієнти кореляцій продемонстрували наявність зв'язків, що зосередилися на двох полюсах й умовно утворили п'ять блоків: зв'язки емоційної стійкості з показниками психофізіологічних особливостей, зв'язки емоційної стійкості з показниками емоційно-вольових властивостей особистості, зв'язки емоційної стійкості з показниками адаптивного потенціалу особистості, зв'язки емоційної стійкості з показниками соціально-перцептивного потенціалу особистості та зв'язки емоційної стійкості з показниками когнітивно-рефлексивного потенціалу особистості.

На рис. 1 представлені значимі кореляційні зв'язки між показниками емоційної стійкості та іншими психологічними та психофізіологічними властивостями студентів – майбутніх практичних психологів.

На позитивному полюсі виявилися зв'язки емоційної стійкості психофізіологічними характеристиками, що представлені показниками сили процесів збудження нервової системи (Зб), сили гальмівних процесів (Гальм), рухливості нервових процесів (Рухл); зв'язки емоційної стійкості з показниками соціально-перцептивних характеристик особистості, що представлені показниками психо-

логічної проникливості (ПП), психологічної прозорливості (ППр), соціальної інтуїції (СІ), гнучкості у корекції образу іншого в процесі спілкування (Г), спрямованості особистості на розуміння іншого (СР), неупередженості (Н); зв'язки емоційної стійкості з показниками адаптивних характеристик особистості, що представлені показниками особистісного адаптаційного потенціалу особистості (ОАП) та нервово-психічної стійкості (НПС). На негативному полюсі сконцентровано зв'язки емоційної стійкості з емоційно-вольовими

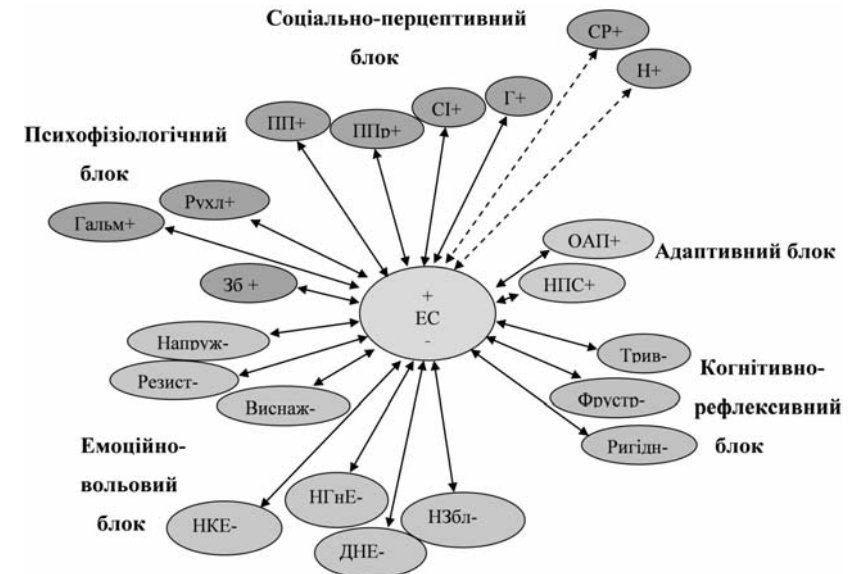

Рис.1. Кореляційна плеяда взаємозв'язків емоційної стійкості з психологічними, емоційно-регулятивними, когнітивно-рефлексивними, адаптивними та соціально-перцептивними характеристиками особистості.

Примітка: $\longleftrightarrow$ зв'язки на 1% рівні значущості;

$\dashrightarrow$ зв'язки на 5% рівні значущості.

характеристиками особистості, що представлені показниками “перешкод” у встановленні емоційних контактів особистості: невмінням керувати емоціями, дозувати їх (НКЕ), негнучкістю, нерозвиненістю, невиразністю емоцій (НГнЕ), домінуванням негативних емоцій (ДНЕ), небажанням зближатися з людьми на емоційній основі (НЗбл); а також показниками фаз синдрому емоційного вигорання особистості: напруження (Напруж), резистенції (Резист), виснаження (Виснаж). Крім того, на негативному полюсі виявилися зв'язки емоційної стійкості з когнітивно-

рефлексивними характеристиками особистості, що представлені показниками самооцінки психологічних станів: тривожності (Трив), фрустрації (Фрустр), Ригідності (Ригідн).

Психологічні та фізіологічні властивості, що мають найбільші взаємозв'язки з емоційною стійкістю, посіли провідне місце та розташовані у плеяді якнайближче до емоційної стійкості. Серед таких властивостей нервово-психічна стійкість (НПС+) – $r=0,608$, особистісний адаптаційний потенціал (ОАП+) – $r=0,597$, фрустрація (Фрустр-) – $r=0,504$, тривожність (Трив-) – $r=0,496$, сила процесів збудження нервової системи (Зб+) , при $p < 0,01$. Найменш кореляційно зв'язані з емоційною стійкістю властивості найбільш віддалені у кореляційній плеяді. До таких властивостей належить спрямованість особистості на розуміння іншого (СР+) – $r=0,149$, неупередженість (Н+) – $r=0,173$, при $p \leq 0,05$.

Вивчення підходів вчених щодо розуміння емоційної стійкості (Л.М. Аболін, І.Ф. Аршава, Б.Х. Варданян, М.І. Дьяченко, П.Б. Зільберман, Є.П. Ільїн, Г.С. Нікіфоров, А.Є. Ольшаннікова, С.М. Оя, Н.І. Пов'якель, В.О. Пономаренко, Т. Рібо, О.П. Саннікова, О.Я. Чебикін, О.А. Чернікова та ін.) дозволив теоретично обґрунтувати структуру емоційної стійкості у майбутнього практичного психолога. Зазначимо, що необхідність її створення зумовлена не лише потребою продемонструвати підструктури та відповідні професійно значущі якості у вигляді сукупності, але й встановити змістовні взаємозв'язки між складовими емоційної стійкості.

Базуючись на основних позиціях системно-структурного підходу як одного з сучасних розширень загальної теорії систем та враховуючи отримані результати дослідження, нами розроблена структура емоційної стійкості, кожна з підструктур якої, маючи системні зв'язки з іншими, має власну специфічну функцію. Тож структура емоційної стійкості практичного психолога включає п'ять підструктур: психофізіологічну, що є субстратом психічної діяльності; емоційно-вольову, що включає процеси саморегуляції особистості; адаптивну, що спрямована на особистісний адаптаційний потенціал; когнітивно-рефлексивну, що відображає оцінку власних станів, почуттів, переживань, аналіз цих станів і формулювання відповідних висновків; соціально-перцептивну, що включає психологічну проникливість та її складові (див. рис. 2).

Кожна з визначених підструктур емоційної стійкості відрізняється провідними психологічними властивостями, домінуючою сферою регулятивних механізмів, характером провідних професійних умінь та ключових психологічних механізмів, а також деякими особливостями, що можна визначити як переважаючу систему

психологічних передумов емоційної стійкості.

Рис. 2. Структура емоційної стійкості

Для вивчення представленості кожної з підструктур у структурі емоційної стійкості було застосовано вищезазначений комплекс психодіагностичних методик дослідження. Аналіз отриманих результатів проводився окремо по кожній з раніше виділених підструктур та діагностичних показників, що їх характеризують. Середні величини та величини середньоквадратичного відхилення кожної з показників підструктур у кожній експериментальній групі представлені у таблицях 1-5.

У таблиці 1 представлено середні показники психофізіологічної підструктури емоційної стійкості.

Статистичний аналіз результатів вказує на те, що високий рівень прояву процесів збудження, а також рухливості нервових процесів, є характерним для усіх експериментальних груп, в той час як середньостатистичний високий рівень процесів гальмування в експ.гр.1 (у студентів – практичних психологів 1-2 курсів) нижчий ніж у двох інших групах, тобто нижчий загального середньостатистичного рівня.

Табл. 1.

Показники та особливості прояву психофізіологічної підструктури емоційної стійкості у студентів-майбутніх практичних психологів

Методика дослідження	Показники психофізіологічної підструктури емоційної стійкості	Середні показники							
		Експ.гр.1		Експ.гр.2		Експ.гр.3		Усього	
		$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ
Тест-опитувальник особливостей нервової діяльності Я.Стреляу	Рівень процесів збудження	49.8	12.5	51.2	13.4	53	10.4	51,3	12,2
	Рівень процесів гальмування	50.7	11.6	55.1	10.4	56.6	9.4	54,1	10,8
	Рівень рухливості нервових процесів	58.7	10.8	57.3	11.4	59.2	12.7	58,4	11,6

Дослідження значимої різниці середнього рівня процесів гальмування між експериментальними групами за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (One-Way ANOVA) підтвердило наявність відмінностей на максимальному значимому рівні ($p=0,001$). Апостеріорний тест Дункана, за допомогою якого можна простежити спрямованість відмінностей між виборками, показав, що експ.гр.1 значно ($p=0,05$) відрізняється від 2 та 3 експ.гр..

Підрахування коефіцієнтів врівноваженості за силою нервової системи показало загальну врівноваженість з тенденцією до нерівноваженості у бік процесів збудження у всіх трьох експериментальних групах.

У таблиці 2 представлено середнє арифметичне числових показників емоційно-регулятивної підструктури емоційної стійкості.

Отримані результати свідчать про те, що такі “перешкоди” у встановленні емоційних контактів, як: невміння керувати емоціями, дозувати їх, негнучкість, нерозвиненість емоцій, домінування негативних емоцій, небажання студентів психологів зближатися на емоційній основі, – мають абсолютно незначні прояви у всіх трьох експериментальних групах та зберігають свій низький рівень вираженості протягом навчання у вузі.

Табл.2.

Показники та особливості прояву емоційно-вольової підструктури емоційної стійкості у студентів-майбутніх практичних психологів

Методики дослідження	Показники емоційно-вольової підструктури емоційної стійкості	Середні показники							
		Експ.гр.1		Експ.гр.2		Експ.гр.3		Усього	
		χ	σ	χ	σ	χ	σ	χ	σ
«Методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів» (В.В.Бойка)	Невміння керувати емоціями, дозувати їх	2.2	1.2	2.0	1.0	2.0	1.0	2,1	1,1
	Неадекватний прояв емоцій	3.0	1.0	2.9	1.1	2.4	1.2	2,8	1,1
	Негнучкість, нерозвиненість емоцій	2.4	1.3	2.0	1.4	2.0	1.4	2,1	1,4
	Домінування негативних емоцій	1.4	1.1	1.5	1.2	1.4	1.4	1,5	1,2
	Небажання зближ. на емоц. основі.	2.2	1.2	2.2	1.1	2.3	1.2	2,2	1,1
«Методика діагностики емоційного вигорання» (В.В.Бойка)	Напруження	29.6	19.5	34.4	21.7	34.9	26.1	33	22,6
	Резистенція	61.8	15.8	58.6	14.7	57.7	20.1	59,4	17,1
	Виснаження	39.3	19.3	42.7	17	42.7	22.9	41,6	19,9

Крім того, середній показник за шкалою “Неадекватний прояв емоцій” у студентів – майбутніх практичних психологів експ.гр.1 має тенденцію до високого рівня прояву. Слід зазначити, що цей числовий показник є найвищим серед інших у всій вибірці. Тобто неадекватний прояв емоцій є вираженою перешкодою – на відміну від інших чотирьох, що досліджує даний опитувальник В.В. Бойка – у студентів-практичних психологів 1-2 курсів. У експ.гр.2 та експ.гр.3 цей показник нижчий. (Значущість відмінностей на рівні $p<0,01$).

За отриманими даними експериментальні групи відрізняються також проявом такої “перешкоди” у встановленні емоційних контактів, як негнучкість, нерозвиненість емоцій. Експ.групи 2 та 3 мають однакові середні показники за даною шкалою, тоді як експ.гр.1 має вищий середній показник. Але перевірка значимості відмінностей за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (One-Way ANOVA) не підтвердила наявності відмінностей між групами за даним критерієм на значимому рівні, але показала наявність певної тенденції до таких ($p=0,069$).

Порівняння експериментальних груп за середніми показниками та особливостями прояву емоційно-вольової підструктури, а також статистичний аналіз отриманих даних за методикою діагностики емоційного вигорання В.В. Бойка свідчить про несформованість у експериментальних групах такої фази синдрому емоційного “вигорання”, як напруження. Крім того, очевидним є формування (та сформованість у студентів 1-2 курсів) у студентів-майбутніх практичних психологів фази резистенції та виснаження.

Більш детальний аналіз показав, що експ.гр.1 на максимальному рівні ($p=0,001$) відрізняється від 2 та 3 експ.груп за таким симптомом синдрому емоційного вигорання, як “загнаність до клітини”.

У таблиці 3 представлено середнє арифметичне числових показників когнітивно-рефлексивної підструктури емоційної стійкості.

Аналіз отриманих результатів показав цікаву тенденцію: середні числові показники кожного з показників когнітивно-рефлексивного компонента найвищі в експ.гр.1 та найнижчі в експ.гр.2, але знаходяться у межах середнього рівня прояву даних показників. Тобто найвищий рівень прояву показників когнітивно-рефлексивного компонента емоційної стійкості притаманний студентам-практичним психологам 1-2 курсів. У студентів 3 курсу спостерігається поступовий спад інтенсивності появу даних показників. Та у студентів-майбутніх практичних психологів 4-5 курсів середні показники знову зростають, хоча все ж залишаються нижчими, ніж у студентів 1-2 курсів.

Табл.3.

Показники та особливості прояву когнітивно-рефлексивної підструктури емоційної стійкості у студентів-майбутніх практичних психологів

Методика дослідження	Показники когнітивно-рефлексивної підструктури емоційної стійкості	Середні показники							
		Експ.гр.1		Експ.гр.2		Експ.гр.3		Усього	
		$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ
«Методика самооцінки психічних станів» (Г.Айзенка)	Тривожність	10.3	3.6	9.2	4.1	9.8	4.2	9,7	4
	Фрустрація	10.3	4.0	8.2	4.2	9.1	4.2	9,2	4,2
	Ригідність	11.6	3.0	10.1	3.7	10.2	4.1	10,6	3,7

Загалом, аналіз отриманих результатів показав, що найбільшу інтенсивність прояву у студентів-практичних психологів має ригідність, а найменшу фрустрація. Статистична обробка отриманих результатів за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (One-Way ANOVA) показала, що експериментальні групи мають статистично значимі відмінності у рівнях прояву таких показників когнітивно-рефлексивного підструктури емоційної стійкості, як: фрустрація ($p < 0,01$) та ригідність ($p < 0,05$).

У таблиці 4 представлено середнє арифметичне числових показників підструктури адаптивного потенціалу емоційної стійкості.

Очевидним є поступове підвищення рівня прояву показників адаптивного компонента емоційної стійкості від найнижчого (у студентів-майбутніх практичних психологів 1-2 курсів) до найвищого (у студентів 4-5 курсів) під кінець навчання.

Табл.4.

Показники та особливості прояву підструктури адаптивного потенціалу емоційної стійкості у студентів-майбутніх практичних психологів

Методики дослідження	Показники адаптивного потенціалу емоційної стійкості	Середні показники							
		Експ.гр.1		Експ.гр.2		Експ.гр.3		Усього	
		$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ
«БОО «Адаптивність» (Г.Маклакова, С.Чермяніна)	Нервово-психічна стійкість	39.0	12.8	37.0	11.9	35.6	13.3	37,2	12,7
	Особистісний адаптаційний потенціал	65.1	16.5	62.8	15.1	60.9	17.9	62,9	16,6
«Методика «Прогноз» (В.Бодрова)	Нервово-психічна стійкість	25.2	8.8	24.5	7.6	23.4	7.6	24,4	8

Експериментальні групи характеризуються середнім рівнем нервово-психічної стійкості (як за методикою «Адаптивність», так і за методикою «Прогноз»), а також низьким рівнем особистісного адаптаційного потенціалу. Слід відзначити високий рівень кореляційного взаємозв'язку ($p < 0,01$) між отриманими числовими показниками нервово-психічної стійкості в результаті її діагностики за допомогою «БОО «Адаптивність» (Г.Маклакова, С.Чермяніна) та «Методика «Прогноз» (В.Бодрова).

Статистичний аналіз отриманих результатів за методом однофакторного дисперсійного аналізу (One-Way ANOVA) вказав на відсутність статистично значимих відмінностей між експериментальними групами у рівнях прояву таких показників підструктури адаптивного потенціалу як нервово-психічна стійкість та особистісний адаптивний потенціал.

У таблиці 5 представлено середнє арифметичне числових показників соціально-перцептивної підструктури емоційної стійкості.

Аналіз отриманих результатів дослідження особливостей такого показника соціально-перцептивної підструктури емоційної стійкості, як психологічна проникливість вказує на відмінності у рівнях його прояву. Експ.гр.1 має найнижчий рівень середнього показника прояву психологічної проникливості, тоді як найвищий рівень у експ.гр.2. Тож відбувається підвищення, а потім зниження середнього рівня психологічної проникливості у студентів-майбутніх практичних психологів на етапі їх первинної професіоналізації.

Табл.5.

Показники та особливості прояву соціально-перцептивної підструктури емоційної стійкості у студентів-майбутніх практичних психологів

Методика дослідження	Показники соціально-перцептивної підструктури емоційної стійкості	Середні показники							
		Експ.гр.1		Експ.гр.2		Експ.гр.3		Усього	
		$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ	$\bar{x}$	σ
Тест-опитувальник психологічної проникливості (О.П.Саннікової, О.А.Кісельової)	Психологічна проникливість	18,8	2,5	19,6	2,4	19,1	2,0	19,2	2,3
	Психологічна прозорливість	20,8	4,6	20,3	4,8	21,7	6,1	20,9	5,2
	Соціальна інтуїція	21,6	5,0	20,6	5,0	23,0	4,9	21,7	5,0
	Гнучкість здатності до корекції образу	22,0	4,6	21,4	4,7	21,6	5,2	21,7	4,8

Найнижчий у даній вибірці рівень психологічної прозорливості – якості, що характеризується баченням психологічних проблем іншої

людини, глибоким проникненням до її внутрішнього світу, розумінням її переживань, чіткістю, легкістю, швидкістю виникнення психологічного образу іншого, – притаманний експ.гр.2, а найвищий експ.гр.3.

Також в результаті аналізу отриманих результатів виявилось, що найнижчий у даній виборці рівень соціальної інтуїції, – специфічної якості особистості, що дозволяє створити адекватний образ іншої людини без логічного обґрунтування, без аналізу його особистісних рис, психологічних особливостей, особливостей його реакцій, поведінки, пантоміміки, – характерний для експериментальної групи 2, найвищий – експериментальній групі 3.

Окрім того, в результаті аналізу виявилось, що найнижчий середній показник раціональної корекції образу іншого у процесі спілкування є притаманним для експ.гр.2, а найвищий – експ.гр.1.

Дослідження значимої різниці середнього рівня прояву показників соціально-перцептивного компонента емоційної стійкості між експериментальними групами за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу (One-Way ANOVA) підтвердило наявність відмінностей на дуже значимому рівні ($p=0,01$) лише за соціальною інтуїцією. Апостеріорний тест Дункана, за допомогою якого можна простежити спрямованість відмінностей між виборками, показав наявність значимих відмінностей ($p=0,01$) саме між 2 та 3 експ. групами. За більшою кількістю показників, але статистично менш значимі ($p=0,05$) є відмінності в особливостях прояву різних компонентів емоційної стійкості між експ.гр.1 та експ.гр.2 (рівень процесів гальмування, неадекватний прояв емоцій, фрустрація, ригідність), а також між експ.гр.1 та експ.гр.3 (рівень процесів гальмування, неадекватний прояв емоцій, ригідність).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Теоретично та емпірично обґрунтовано створення структури емоційної стійкості особистості, що має такі підструктури: психофізіологічна, емоційно-вольова, когнітивно-рефлексивна, адаптивний потенціал та соціально-перцептивна. Досліджено психологічні особливості підструктур емоційної стійкості у студентів-майбутніх практичних психологів. Було виявлено відмінності за соціальною інтуїцією між студентами 3 та випускних курсів на максимально значимому рівні; відмінності за рівнем процесів гальмування, неадекватним проявом емоцій, ригідністю між студентами перших та 3 курсів, а також відмінності за рівнем процесів гальмування, неадекватним проявом емоцій, ригідністю й фрустрацією між студентами перших та випускних курсів на значимому рівні.

Психологічний аналіз отриманих результатів експериментального дослідження характерологічних особливостей студентів-майбутніх практичних психологів потребує подальшого визначення градації особистісних типів та профілів у контексті емоційної стійкості та виявлення їх найбільш значущих відмінностей з метою подальшого створення програми превенції та психокорекції емоційної нестійкості та формування емоційної стійкості.

Список використаних джерел

1. Аболин Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1987. – 261 с.
2. Аршава І.Ф. Емоційна стійкість людини та її діагностика: Монографія. – Д.: Вид-во ДНУ, 2006. – 336 с.
3. Батаршев А.В. Многофакторный личностный опросник Р.Кеттелла: Практическое руководство / Батаршев А.В. – М.: ТЦ Сфера, 2002. – 96 с.
4. Дьяченко М.И., Пономаренко В. А. О подходах к изучению эмоциональной устойчивости // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С.106-113.
5. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. – СПб.: Питер, 2002. – 752 с.
6. Пилипенко К.В. Емоційна стійкість як професійно важлива якість майбутнього психолога-практика // Практична психологія в системі вищої освіти: теорія, результати досліджень, технології: монографія / За редакцією проф. Н.І. Порякель – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 376 с.
7. Чебыкин А.Я. Проблема эмоциональной устойчивости. О.: Южноукраинский педагогический университет им. К.Д. Ушинского, 1995. – 195 с.

On the basis of the theoretical and empirical researches a creation of the structure of the emotional stability of personality is grounded, the results of the empiric research of psychological features of the future practical psychologists' emotional stability are described.

Key words: adaptiveness, emotional stability, mental conditions, psychophysiological properties, social perceptual properties.

Отримано: 16.03.2010